

УКРАЇНСЬКА
МОВА І ЛІТЕРАТУРА
В ШКОЛІ

8

1966

ЗМІСТ

110 РОКІВ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ІВАНА ФРАНКА	
Дмитро Павличко — Наш Каменяр	1
ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЇ	
З. Т. Франко — У світі правди і гармонії	8
Л. О. Пархоменко — Іван Франко і українська музика	14
МЕТОДИКА ЛІТЕРАТУРИ	
Н. Д. Коваленко, М. І. Матрохін — Підсумки і перспективи	22
Н. Т. Рудик — Джерело високої громадянськості	31
В. С. Сидоренко — З досвіду роботи над статтю І. Франка «Темне царство» в 9 класі	37
В. П. Карпенчук — Використання наочних посібників при вивченні творчості І. Я. Франка	41
МЕТОДИКА МОВИ	
Л. М. Симоненкова — Аналіз знань і навичок з української мови	45
В. З. Кадельчук — Про тематичне планування з мови	49
М. Т. Доценко — Вивчення числівників у 6 класі	55
І. С. Гмир — Позакласна робота з мови	61
А. Т. Гамалій — Орфографічна скринька	68
Учителю початкових класів	
О. М. Кузема — Розвиток мови учнів при вивченні творів І. Франка в 4 класі	76
КОНСУЛЬТАЦІЯ	
Відповіді читачам	82
БІБЛІОГРАФІЯ	
Мирослав Мороз — Франківські видання	85
В. Ф. Яценко — І. І. Басс. Художня проза Івана Франка	89
Л. Г. Скрипник — Я. В. Закревська. Казки Івана Франка	91
ХРОНІКА	
А. Ф. Руденко — Наукове засідання	94
О. К. — Науково-педагогічна конференція	94
Учителі радяться	95

У номері вміщено ілюстрації: худ. В. Савін — Портрет І. Франка; на другій сторінці обкладинки — фотокопія рукопису «Каменярів»; на третій сторінці обкладинки — музей І. Франка у Львові; на четвертій сторінці обкладинки — видання книг І. Франка; вклейка між стор. 16 і 17 — худ. І. Принцевський, «Каменярі».

Головний редактор **П. Д. МИСНИК**
 Редакційна колегія: **О. М. БЕЛЯЄВ, Т. Ф. БУГАЙКО, Ф. Т. ЖИЛКО, Н. Д. КОВАЛЕНКО, С. А. КРИЖАНІВСЬКИЙ, Т. І. ЛЯШЕНКО, О. Р. МАЗУРКЕВИЧ, А. П. МЕДУШЕВСЬКИЙ, М. В. ПАВЛОВИЧ** (заст. головного редактора),
І. І. ПІЛЬГУК, М. А. РУДЕНКО, Н. Т. РУДИК, І. О. СИНИЦЯ
 Відповідальний секретар **В. Ф. АНІСОВ**

Журнал «Украинский язык и литература в школе»
 (на украинском языке)

Технічний редактор **О. О. Чала**

Коректор **Т. О. Северина**

Адреса редакції: Київ, 1, вул. Юрія Коцюбинського, 5, телефони: комутатор Б 1-08-35, Б 1-08-36; дод. 3-13, 3-21, 3-23.

БФ 07147. Підписано до друку 22.VII 1966 р. Фіз. арк. 6. Умовн. 8,4. Обл. видавн. 9,70. Формат паперу 70×108¹/₁₆. Тираж 41200. Зам. К-131.
 Видавництво «Радянська школа»

Київська обласна друкарня, вул. Леніна, 19.

створено ґрунт для дальшого опанування великої культурної спадщини українського народу.

У зв'язку із значними змінами в сітці годин та введенням нових програм з літератури для 7 і 8 класів при обласних ІУКВ будуть створені короткотермінові курси, метою яких є підвищити фаховий рівень викладачів, глибоко розібрати нові теми, внесені до програм, та накреслити найдоцільніші шляхи їх реалізації.

Потребує серйозної уваги на серпневих нарадах і проблема тематичного планування програмного матеріалу з української літератури. Хоч ця проблема вже не нова (вона висвітлена, зокрема, у «Збірнику наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР», 1965, № 22 та у консультації К. О. Ходосова, вміщеній у журналі «Українська мова і література в школі», 1966, № 7), однак ще й до цього часу становить для багатьох учителів, особливо молодих, немалі труднощі. Перебороти їх мусять допомогти їм старші, досвідчені товариші.

На серпневих нарадах мають бути підбиті підсумки роботи словесників за минулий рік. З цією метою Інституту вдосконалення кваліфікації вчителів повинні глибоко проаналізувати якість знань учнів з мови та літератури по кожній області. Обговорюючи ці матеріали, вчителі викривають всі хиби та упущення, що мали місце в їхній роботі, розберуться в причинах та накреслять конкретні шляхи до їх усунення. На жаль, деякі кабінети мови та літератури обласних ІУКВ не до кінця продумали тематику, що її виносять на секційну роботу серпневих нарад. Треба обрати якусь одну важливу проблему залежно від того, яка ланка найбільше відстає (як-от: фахова підготовка, навчання і виховання засобами художнього слова, проблемне вивчення літератури тощо). Тим часом, деякі питання (наприклад, виготовлення і використання наочних посібників) стали вже традиційними, хоч для вчителів не становлять особливих труднощів.

Нині словесники республіки перебувають у набагато кращому становищі, ніж кілька років тому. Помітно зросла матеріальна база шкіл, у багатьох з них добре обладнані літературні кабінети, укомплектовані бібліотеки необхідною підручною та посібною літературою для учнів, зокрема, книгами з серії «Шкільна бібліотека», що їх видають «Веселка» та «Молодь». До послуг учителів звуко-технічні засоби, великий вибір зорового унаочнення, що з успіхом може бути використане на уроках. Помітно поповнилася і методична полиця учителів мови та літератури. Зараз важко знайти таке питання, яке не було висвітлене в методичній пресі чи у посібниках для словесників.

Отже, зросли можливості, зросли і вимоги до викладання. Через те вчителі повинні докласти всіх зусиль, щоб усунути наявні хиби у своїй роботі і випускати із стін школи молоду зміну, гідну нашого знаменного часу.

Н. Т. РУДИК

Джерело високої громадянськості

Ім'я І. Франка добре відоме десятикласникам школи робітничої молоді, де я працюю: з ним вони зустрічались і в початкових, і в середніх класах. Та це не полегшує, як здається на перший погляд, а утруднює нашу роботу. Адже тепер треба так побудувати вивчення його творчості, щоб поетичне слово Каменяра зазвучало по-новому і торкнуло серця, збудило розум, загартувало волю. Тільки в поєднанні емоційної з логічною сферою поетове слово глибоко вплине на учнів.

На лірику Франка ми маємо можливість виділити не більше 4 годин, опрацювавши за цей час «Гімн», «Гріє сонечко», «Гримить», «Декадент» та «Червона калино, чого в лузі гнешся?». Спираючись на ці твори, хочеться показати тематичну і жанрову різноманітність поетичної спадщини Франка, в якій так повно і яскраво проступає внутрішній світ поета, світ, що вражає нас багатобарвністю і гармонією людської особистості. Це я і роблю у вступі до вивчення поезії Франка. Зокрема ознайомлюю учнів з ліричними збірками «З вершин і низин», «Зів'яле листя», «Із днів журби», «Semper tūo», «Мій Ізмарагд». Називаю філософські, історичні, побутові поеми, переклади світової поезії (з англійської, німецької, польської, єврейської та індійської мов), переспіви світових мотивів: «Іван Вишенський», «Смерть Каїна», «На Святоюрській горі», «Похорон», «Конрад Валенрод», «Мойсей»... Учні зачудовано слухають. Вони здивовані і захоплені велетенським розмахом поетичної думки Франка, глибиною знань і художньою довершеністю його поезії. Далекі країни, різні віки. Але перед нами одна людина з її складним внутрішнім світом, з її глибокими почуттями і роздумами над проблемами добра і зла, вірності і зради, кохання і щастя, громади й індивідуума.

Яке багатство проблем, яка глибина їх розробки,— захоплююсь я сама, захоплюються й мої слухачі. І тут якось самі по собі спливають на думку слова поетового сина Тараса Франка: «Був середнього росту, а йшов як велетень, не на людську міру ставив кроки, мало хто встигав за ним, а головою сягав хтозна-як високо».

Але в цьому багатстві тем, у глибині і різноманітності проблематики,— ставлю питання,— що є провідним, яка зоря веде поета, який лейтмотив постійно звучить у величному поліфонічному хоралі поезії Франка? Разом з учнями в процесі шукань і міркувань приходимо до висновку: основним звучанням поезії Франка є його висока громадянськість.

І яке ж ти маєш право,
черепино недобита,

про своє спасення дбати
там, де гине мільйон? —

наводжу рядки з поеми «Іван Вишенський» і підкреслюю, що саме «мільйон» — народ, його життя й інтереси, страждання й радощі, його боротьба й віра у перемогу,— все це було життєвим еством, душею поезії Франка. І якими б манівцями не пролягали стежки, якою б важкою не була його доля, яке б особисте горе і безнадія не краляли його серце,— поет-велетень усією своєю творчістю завжди і в усьому промовляв:

Люди, люди, я ваш брат,
Я для вас рад жити.

Серця свого кров'ю рад
Ваше горе змити.

Знайдено аспект, у якому будемо розглядати поезію Франка. Вивчатимемо її в ключі високої громадянськості. І яке ж багатство виховних імпульсів розкриває ця поезія перед нами! Яким пристрасним помічником і вдумливим порадиником стає нам, учителям, великий Каменяр у вихованні тих якостей нашої радянської людини, які стають ознакою комуністичної моралі.

На першому уроці, присвяченому Франковій ліриці, працюємо над віршами «Гімн» і «Каменяр». Спочатку я докладно розповідаю про збірку «З вершин і низин», яку по праву називають виявом справжнього прометеїзму Франка, що гідно підніс на вищий рівень, відповідно до епохи, традиції політичної лірики Шевченка. Тут же я наводжу слова П. Тичини: «Він так само, як Шевченко, ніколи не переставав заклика-ти народ до боротьби проти катів, проти тиранів. І коли прометеїзм Шевченка, згідно з характером його доби, для здійснення своєї програми міг дати в руки поета лише селянські повстанські коси та ножі,—

прометеїзм Франка дав уже ковалевому сину в руки молот робітничий».

Показую кілька кадрів з діафільму «І. Я. Франко», що стосуються збірки «З вершин і низин», потім сама читаю напам'ять поезію «Гімн». Далі за моїм завданням учні працюють над текстом (перед кожним збірка віршів або хрестоматія), продумують відповіді на мої запитання, і починається бесіда. Запитання можуть бути приблизно такі: 1. Який ідейний мотив проймає першу строфу та якими художніми засобами розкривається ця ідея? 2. Яке важливе твердження і політичне переконання висловлює поет у другій строфі? 3. Визначте ідейний пафос третьої строфи і художні засоби вираження цього пафосу. 4. В чому поет вбачає силу вічного революціонера і за допомогою яких художніх засобів висловлює впевненість у його перемозі?

Внаслідок читання твору і бесіди учні доходять висновку, що Франко цілеспрямованим підзаголовком «замість пролога» показав місце і значення цього вірша як заспіву, мотиви якого широко розробляються далі в усій збірці. Це справжній гімн вічному революційному духові, що живить народ надією і впевненістю в перемозі.

Розглянутий у єдності змісту й форми, вірш постав перед учнями в усій ідейно-естетичній красі. Вони зрозуміли, що автор глибоко вірить у перемогу революційної справи, які б перешкоди не стояли на шляху до її здійснення. У зв'язку з цим десятикласники підкреслюють доцільність повторів, особливостей поетичного синтаксису вірша: «Ні попівській тортури, ні тюремні царські мури, ані війська муштровані, ні гармати лаштовані, ні шпійонське ремесло в гріб його ще не звело». Поет своїм духовним зором сягає всіх куточків країни, всього світу, і скрізь він чує голос революційного духу, що веде мільйони за собою. І якою ж радістю і гордістю справжнього борця пройняті твердження поета, що революційний дух — джерело прогресу, поступу науки, розвитку волі, що саме революційна думка «не уступить п'їтмі поля». І вже оптимістичною переконаністю і впевненістю звучать останні слова гімну, де прекрасним, гордим і сміливим метафоричним образом «розвидняючогося дня» Франко стверджує прихід нового світу. Як не можна нічим спинити приходу дня після ночі, так нічим не спинити встановлення нового ладу внаслідок переможної ходи революційного руху. Тільки до того нового світу треба ступати сміливо й згуртовано, знати, що здобуваєш «хоч синам, як не собі, кращу долю в боротьбі». Так в оптимістичну пісню — гімн революційному рухові — вплітається мотив самовідданої боротьби аж до зречення від свого щастя — в ім'я майбутніх поколінь. У цьому — весь Франко, свідомий потреби постійної праці, боротьби, а, коли треба, то й жертв.

У бесіді ми простежуємо роль художніх засобів у розкритті ідейного змісту вірша. Анафори, повтори, порівняння, епітети — все спрямоване на вираження основного ідейного пафосу поезії — оптимізму, віри в перемогу, заклику прилучитися до боротьби мільйонів. А віршовий розмір маршового характеру — анапест — ніби відбиває переможну ходу цих мільйонів.

На закінчення аналізу вірша прослуховуємо грамзапис гімну (музика М. В. Лисенка). Пояснюю, що в роки революційних піднесень ця пісня стала справжнім гімном народних мас. Вона і зараз часто звучить у концертах, чаруючи нас своєю красою і запалом.

Вірш «Каменярі» учні знають із попередніх років навчання. Та мені хочеться ще раз нагадати їм цей твір великого поета, в якому, безперечно, розробляються певні мотиви гімну-пролога.

Показ велетенської праці тисяч революціонерів, передового загону людства, що зреклися благ життя заради звільнення народу від пут старого життя — такий зміст цього вірша. А мотив самовідданості в ім'я щастя майбутніх поколінь — ось той громадянський пафос, що про-

ймає весь вірш. Апофеозом твору є урочиста клятва революціонерів не зійти зі свого шляху, хоч би довелося життям накласти:

Отак ми всі йдемо, в одну громаду скуті
Святою думкою, а молоти в руках.
Нехай прокляті ми і світом позабуті!
Ми ломимо скалу, рівняєм правді путі,
І щастя всіх прийде по наших аж кістках.

Учні роблять висновок, що сам Франко — один із перших у великій фаланзі незабутніх каменярів, який усього себе віддав для щастя майбутніх поколінь.

Наступний урок присвячую ознайомленню десятикласників з циклом «Веснянки». У вступному коментарі розповідаю, що «Веснянки» — перший цикл збірки «З вершин і низин», у якому в алегоричних образах розробляються і конкретизуються ідейні мотиви заспіву — «Гімну». Глибока народність, органічний зв'язок з народною піснею характерні для творчості Франка взагалі і цього циклу особливо, — підкреслюю я і пропоную простежити саме в цьому плані художню систему вірша.

Я читаю вірш «Гримить» напам'ять, а далі за текстом, який є у кожного учня, ми опрацьовуємо його зміст.

Називаючи характерні для народної творчості художні засоби паралелізму, прозорі символи, алегорії, учні розкривають глибоке політичне звучання вірша. Образ весняної грози стає символом революції, яка розіб'є старий експлуататорський лад. Поет впевнений у цьому, — робимо висновок. Він чує відгомін революційних хвиль із Західної Європи, до нього долинув вибух пострілу в царя Олександра II, він був свідком, як вогненною бурею і грізним вибухом відповів робітничий Борислав на нелюдські утиски перших нафтових королів Західної України. Поет думками, серцем і своєю діяльністю разом з революціонерами. Їхня боротьба — його боротьба. Тому і в цьому вірші так упевнено звучить віра в перемогу. Тому так захоплює нас цей вірш своїм оптимістичним тоном, весняним шумовинням і світлими барвами.

Учні доходять висновку, що образи весни, грому, зливи, бурхливого вітру підкреслюють віру поета у «благодатну хвилю» революції, що «обновить людськість». Епітети і порівняння тут яскраві, тон вірша бадьорий, закличний. А рефрен «Гримить» звучить, як той провісник бурі, що відчиняє двері в «розвидняющийся день».

У плані розкриття громадянського пафосу аналізуємо і третій вірш «Веснянок» — «Гріє сонечко», тематично та ідейно пов'язуючи його з попереднім. Заздалегідь підготовлений учень читає цей вірш, а потім за моїми запитаннями весь клас працює над ним, після чого проводжу бесіду. Учні знаходять прийом художнього паралелізму, який поширюється з картин природи на «орачів» та «сіячів золотого зерна». Франко і тут звертається до тих невсипущих борців, пройнятих духом «вічного революціонера», до тих, в кого «серце чистее, руки сильніі, думка чесная», щоб вони встали і послушали «всемогущого поклику весни», щоб піднялися до великого бою «за добро, щастя й волю всіх». Поет вірить: зелені вруна плідних сходів покриють землю, бо «на живу ріллю впадуть сімена думки вашої!»

Учні стверджують, що цей вірш, пройнятий м'яким ліризмом і щирою народністю, є переконливим закликком поета-революціонера віддати всього себе служінню народові.

Ми розглядали цей вірш і в плані спільності мотивів поезії Франка та Некрасова взагалі і цього вірша зокрема. Спільність ідейно-політичних позицій ріднила цих двох поетів. Тому-то, робимо висновок, у них так багато подібних мотивів, образів; тому-то і вчувається у Франковому вірші «Гріє сонечко» некрасовське «Сейте разумное, доброе, вечное...».

Третій урок присвячую темі «Поет і його місце в суспільному житті». На цьому уроці працюємо над віршами «Декадент» і «Сідоглавому».

Спочатку роблю невеликий огляд творів, написаних на цю тему, згадую міркування і думки видатних людей з цього приводу, зокрема Шевченка, Пушкіна, Панаса Мирного, Некрасова. Пропоную учням пригадати величний пушкінський «Пам'ятник» і як вдячний народ вшановує безсмертного поета за те, що добрі почуття він лірою будив. За асоціацією вони згадують і слова Шевченка: «Возвеличу малих отих рабів німих! Я на сторожі коло їх поставлю слово» та Некрасова: «Я лиру посвятил народу своєму». Десятикласники вловлюють основну думку цих екскурсів у минуле: служити народові своїм словом — ось кредо справжнього поета-громадянина. Таким поетом-громадянином, свідомим свого завдання, був і Франко. Про це свідчить і його поезія «Декадент».

Учні з інтересом працюють над цим віршем. Вони вже полюбили Франка, повірили у велетенський дух борця, тому в кожному його вірші легко вловлюють громадянський пафос. Але я прагну, щоб учні відкривали для себе все нового й нового Франка. Відкривали, дивувались і приймали його животрепетного, пристрасного на своє моральне озброєння. Я не відмовляю собі в задоволенні самій прочитати (напам'ять) цей вірш, прагнучи передати ідейно-тематичне багатство вірша, усю ту зливу почуттів, якими вибухнув поет, відповідаючи бездумному критикові, що назвав його декадентом, буржуазним поетом, відірваним від життя народу.

Учні уважно слухають. Перед ними той же Франко, який рішуче відкидає звинувачення в декадентстві, — адже він уже давно і міцно зв'язав свою долю з долею рідного народу. Він інакше і не уявляє свого місця в суспільстві як «слуги і водія» народу, скажемо словами Маяковського, що сягає своїм зором вище і кличе йти далі...

Після мого читання твір читають ще один-два учні (за бажанням), а потім я пропоную визначити ідею вірша. Учні легко знаходять строфу, що виражає основну думку твору:

Який я декадент? Я син народа,
Що вгору йде, хоч був запертий в л'ях,
Мій поклик: праця, щастя і свобода,
Я є мужик, пролог, не епілог.

Та мені хочеться, щоб вони збагнули повноту і красу всього вірша. І ми розкриваємо зміст зізнання «що в моїй пісні біль, і жаль, і туга...», ми радіємо за моральний стан і чистоту поета («не паразит я, що дуріє з жиру»), ми разом з ним презирством тавруємо тих, «хто в будні тільки й дума про процент, а для пісень на «шрррум» настроїть ліру».

Тут я перекидаю місток від часів Франка до нашої сучасності і говорю про стовбову дорогу соціалістичного мистецтва, що тримає в чистоті лєнінський принцип партійності та народності літератури, високо несе прапор боротьби з формалістичними викривленнями в мистецтві, породженими буржуазною ідеологією. Франко і тут з нами, допомагає нам у цій боротьбі разом з такими поетами, як Тичина і Рильський, Павличко і Симоненко.

Любов до рідної Батьківщини, революційний патріотизм — ось одна з провідних тем, де на повний голос і на високих нотах звучить пафос громадянськості Франка. У зв'язку з цим я не можу оминати твір «Сідоглавому», уміщений також у збірці «Мій Ізмарад».

Після короткого вступного коментаря, в якому пояснюю назву і деякі слова вірша, я сама читаю вірш, інтонаційно підкреслюючи основний художній прийом — антитезу. Кожен учень чи двоє за партою дістають завдання: розкрити ідейний зміст і художні засоби певної стро-

фи. Внаслідок жвавого обговорення твору перед учнями постає Франко — полум'яний патріот, який гостро картає псевдопатріотів, усяких народолюбців-фразерів, що, прикриваючись високими словами про любов до народу, насправді любили тільки себе, будували своє благополуччя. Для них «патріотизм» був «празничною одежиною», що прикривала егоїзм, паразитизм, себелюбство, лицемірство.

І якою цілісною людиною, людиною єдності слова і діла, на противагу цим «братам» виступає Франко! У нього патріотизм — «труд важкий, гарячка невдержима», як власна «кривава в серці рана» йому «болить... відвічне страждання» вітчизни, отакої батьківщини — поневоленої і страждаючої — він «не любить» з великої, святої, надмірної любові до неї. Саме тут доречно навести слова Т. Франка про батька: «Спокійної вдачі, а вибухав, як порох, коли йшлося про добро трудящих, і кидав громи, щоб Русь не спала».

Учнів захоплює Франкова стійкість і цілеспрямованість. Їм подобається вірш своїм полемічним запалом, ораторськими інтонаціями. Вони легко визначають і роль основного художнього прийому — антитези. Цей прийом сприяє розкриттю ідейного задуму протиставлення народного і антинародного, революційного і антиреволюційного. Цей прийом, підсумовую я, властивий саме революційно-демократичній літературі з її яскраво вираженим викривальним пафосом. Учні пригадують твори Шевченка, Некрасова, гідним продовжувачем яких був Франко.

На останньому уроці, присвяченому ліриці Франка, розглядаємо збірку «Зів'яле листя», зокрема програмний вірш «Червона калино, чого в лузі гнешся?», та підсумовуємо вивчене. На цьому занятті Франко розкриває перед учнями нові грані своєї душі: він постає перед ними у світі своїх інтимних почуттів. Та й тут ми спостерігаємо його цілісність, той же гуманістичний пафос забарвлює найтонші, найскладніші його почуття і не дає замкнутися в колі особистого життя, жити-ся почуттям скорботи від нещасливого кохання.

У вступній бесіді я розповідаю учням про деякі сторони особистого життя Франка, про любов до Ольги Рошкевич, яка лишила незгладимий слід в його душі. Так, у «Зів'ялому листі» Франко лишив частки свого «я», позначені гіркотою від нещасливого кохання, але і «без автобіографічного ключа вони мають самостійне літературне значення», як визнавав сам автор. Читаючи, ми завжди перебуваємо в полоні нев'янучої чарівної сили «Зів'ялого листя», книги, що стоїть в одному ряду з кращими шедеврами світової інтимної лірики: сонетами Петрарки і Шекспіра, «Книгою пісень» Гейне і лірикою Шевченка.

Я говорю про досконалість поетичної форми віршів цієї збірки. Нездарма вони викликали і викликають натхнення багатьох композиторів: Лисенка, Степового, Кос-Анатольського. Я розповідаю один із «поетичних секретів» Франка за спогадом В. Щурата: «Наш поет, поки написав вірш, перш усього відшукував для нього мелодію, а знайшовши її, — форму. Маючи готову форму, він вкладав у неї слова, «мугикаючи» її так довго, аж поки не поставали мелодійні рядки, а опісля і ціла строфа. Строфа мусила, як казав поет, «співати». Коли строфа «співала», поет давав їй рими». Поезія Франка справді співає, бо в ній чудове поєднання змісту і форми. Я читаю кілька віршів (одні повністю, інші в уривках): «Так, ти одна моя правдивая любов», «Як ти могла сказати се так рівно», «Якби знав я чари, що спинять хмари», «Чого являєшся мені у сні?», «Як почувеш вночі край свого вікна», «Розвійтеся з вітром, листочки зів'ялі»... Потім усі слухаємо у виконанні Д. Гнатюка пісню «Ой ти, дівчино, з горіха зерня» (муз. А. Кос-Анатольського). Учні знають цю пісню. Та обрамлена тепер «зів'ялим листям» глибоких і гірких переживань у єдності з іншими віршами збірки, поезія набуває глибшого змісту, забарвлюється в трагічну то-

нальність. І коли учням здається, нема виходу з цієї скрути, з полону туги і розпуки, я читаю вірш з «Другого жмутка» — «Червона калино, чого в лузі гнешся?» — і показую, як поет знаходить у собі сили переборювати гіркі переживання. Зрозуміти це і зробити такі висновки нам допомагають ті засоби паралелізму і символіки, які щедро вплітаються в «Другий жмуток» збірки. Хоч дуб і «отінив червону калину, як хмара», вона любить світло, сонце і тягнеться до нього. Припавши до невичерпного джерела народної творчості, в образі калини поет показав живі сили людських прагнень до добра, до світла, до сонця. Його ліричний герой хоче вирватися в «безмежне поле», він воліє втекти «від лютого болю, що серце його розриває», він прагне «обширу й волі». Франко таки знаходить у собі сили вирватись на простори широкого громадського життя, щоб усю свою силу і пристрасть «фантастичних дум і фантастичних мрій» кинути на вітар громадського служіння.

Ми підкріплюємо це твердження, згадуючи поетове життя, його широкі зв'язки, його титанічну працю. І тут та ж цілісність, та ж вірність високим ідеалам. Силою свого могутнього обдарування поет показав, що справжнє кохання, хай і нещасливе, збагачує людську душу, робить її благороднішою, красивішою, ніжнішою. Усі вчинки людини, якої торкнулась справжня любов, опромінені високим почуттям, уся сила його вливається у працю для людей, для їхнього добра.

І коли я наостанку ставлю запитання: Чого ж навчає нас Франко-лірик? Яке значення для нас має його поетичне слово? — то учні правильно розповідають про живу, гарячу пристрасть поета-революціонера, про його патріотизм і вірність своїм ідеалам. Підсумовуючи, я говорю, що Франко належить до тих велетнів духу і праці, які своєю діяльністю наближали світле майбутнє. Франко дивує нас своєю багатогранністю, гармонією, він вчить нас чесності й вірності, великої цілеспрямованості. Усією своєю творчістю Франко показав, що смисл життя в боротьбі: «Лиш боротись, значить жити».

В. С. СИДОРЕНКО
(Чернігівська обл.)

З досвіду роботи над спам'ятею І. Франка «Темне царство» в 9 класі

Розібрана на уроках літератури будь-яка критична стаття, що її рекомендує програма, може стати ключем до розуміння ідейно-художніх позицій письменника, якому присвячена ця стаття, його місця в літературному процесі, проблематики конкретного художнього твору тощо. Ніхто не стане заперечувати, що вивчати художній твір легше, ніж критичну статтю, адже там працюють на вчителя і цікавий сюжет, і яскрава, образна мова. У критичній статті цього немає, іноді й план її важко скласти. Тому й вивчається вона подекуди похапцем. Щоб цього уникнути, вчителеві перш за все треба самому прочитати критичну статтю і глибоко її продумати. Це особливо важливо під час опрацювання в 9 класі статті І. Франка «Темне царство».

На її вивчення за браком часу відвести більше одного уроку не вдасться, але вкластися з роботою над статтею за годину майже неможливо, тому вивчаємо її двома етапами: 1) аналізуючи поеми «Сон» і «Кавказ», вдаємося до окремих місць, частково використовуємо Франкове пояснення ідейного змісту згаданих творів і 2) після аналізу їх відводимо окремий урок для розбору статті в цілому.

На початку вивчення поетичної творчості Т. Шевченка 1843—1847